

ПРИНЦИПИ РЕАЛІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ДО РОБОТИ З ВЕТЕРАНАМИ ВІЙНИ ТА ЧЛЕНАМИ ЇХ СІМЕЙ

Статтю присвячено науковому обґрунтуванню принципів реалізації системи професійної підготовки фахівців соціальної сфери до роботи з ветеранами війни та членами їх сімей. У роботі підкреслюється, що будь-яка професійна діяльність, зокрема освітня, потребує чітких методологічних орієнтирів, які забезпечують логічність та цілісність процесів навчання. Розкрито глибокі історико-філософські засади формування принципів освіти – від античних ідей діалогічності та морального виховання до гуманістичних, науково-дослідницьких та інклюзивних підходів Нового часу і сучасності. Показано, як ці історичні концепти стали підґрунтям для становлення принципів соціальної роботи та професійної підготовки фахівців соціальної сфери.

У статті проаналізовано підходи провідних українських дослідників до класифікації принципів професійної підготовки та на цій основі запропоновано авторське групування, що охоплює три блоки: ціннісно зорієнтовані, змістово-процесуальні та інноваційно-практичні принципи. Розкрито їх зміст, значення та роль у формуванні професійної готовності майбутніх фахівців до роботи з ветеранами війни та їх сімей.

Наголошено, що запропоновані групи принципів не є універсальною моделлю для всіх освітніх систем, однак у межах переміщеного закладу вищої освіти вони виступають оптимальною методологічною конструкцією, що враховує особливості освітнього процесу в умовах релокації та специфіку соціальної роботи з ветеранами. Зроблено висновок про необхідність подальших наукових досліджень, спрямованих на уточнення та обґрунтування організаційно-педагогічних умов ефективної професійної підготовки фахівців соціальної сфери до роботи з ветеранами війни та членами їхніх сімей.

Ключові слова: професійна підготовка, принципи освіти, соціальна сфера, ветерани війни, члени сімей ветеранів, система підготовки, методологічні засади.

Кожна сфера людської діяльності потребує чітких орієнтирів, що задають напрям, визначають межі та забезпечують упорядкованість процесів. Освітня діяльність не є винятком, вона неможлива без системи принципів, які виконують роль базових методологічних засад, спрямовуючи розвиток змісту, форм і технологій навчання. Саме принципи визначають внутрішню логіку освітнього процесу, забезпечують його структурну цілісність, узгодженість елементів і відповідність суспільним потребам. Упровадження принципів навчання та організації освітнього процесу забезпечує системність дидактичних явищ, сприяючи узгодженості всіх складових змісту освіти.

Мета статті – обґрунтувати принципи реалізації системи професійної підготовки фахівців соціальної сфери до роботи з ветеранами війни та членами їх сімей.

У контексті дослідження вагомим є деталізоване визначення дефініції «принцип», оскільки його змістові характеристики визначають систему професійної підготовки фахівців соціальної сфери до роботи з ветеранами війни та членами їх сімей.

Ще тисячі років тому філософи закладали підвалини принципів побудови освітнього середовища, які згодом стали основою для становлення університетської освіти (рисунок 1). Уже в античну добу, з появою Академії Платона та Лікею Арістотеля, формувалися перші ідеї відкритого пізнання, діалогу та спільного пошуку істини. Освіта в цей період розумілася не лише як передача знань, а як взаємодія наставника та учня, у межах якої формувалася особистість, світогляд і моральна культура людини [4].

У середньовіччі відбувається інституціоналізація знань: формуються перші університети (Болонський, Паризький, Оксфордський, Кембридзький), які запроваджують систематичну організацію навчального процесу, принципи корпоративності викладачів здобувачів, сувору дисципліну мислення, логічну доказовість і метод схоластики.

Освітня діяльність в епоху Відродження (XV–XVI ст.) почала орієнтуватися на розвиток індивідуальності, творчих здібностей і внутрішнього потенціалу людини. У цей час відбувається становлення експериментальних методів навчання, спостереження, індукції, а пізнання починає спиратися на досвід, логіку та експеримент [1].

У Новий час (XVII–XVIII ст.) ідеї системності та практичності освіти дістали свого подальшого розвитку. Вагомий внесок у педагогічну науку зробив Я. А. Коменський, який розробив дидактичні принципи універсальності, послідовності, наочності та природовідповідності, а також сформулював концепцію школи як системи, що має свої закони розвитку [2].

Університети Нового часу (XVIII–XIX ст.) закріпили нові принципи організації освітнього процесу – інтеграцію науки й практики, автономію викладача, дослідницький характер навчання, соціальну орієнтацію освіти. В. фон Гумбольдт у своїй реформі Берлінського університету заклав засади єдності дослідження і навчання, академічної свободи, гуманістичного виховання та розвитку особистісного потенціалу студента.

Рис. 1. Принципи побудови освітнього середовища університету (Савельчук, с. 54)

У ХХ столітті університети почали відігравати провідну роль як центри знань та потужні соціальні інститути, якими є й нині. У цей період утверджується тенденція до міждисциплінарності, поєднання гуманітарних, соціальних, технічних і природничих наук у навчальних програмах; орієнтир на соціальну реальність; підготовку фахівців, здатних діяти в умовах швидких змін і непередбачуваних викликів [4]. Відповідно, європейська інтеграція у галузі освіти пройшла тривалий шлях через установа базових принципів спільної політики, цілей, термінів їх досягнення, запровадження інструментів для вимірювання успіхів у їхній реалізації (індикаторів, стандартів) у напрямі формування спільності індивідуумів та інституцій, взаємопов'язаних вертикально й горизонтально ідеями, завданнями, практиками [6].

Представлені історично сформовані підходи (див. рис. 1.) стали фундаментом для сучасної соціальної роботи, у межах якої функціонує розгалужена система складних і багатовимірних зв'язків та взаємовідносин, що зумовлює системний характер її принципів. Н. Рябова, А. Капська, О. Карпенко, С. Кубіцький, З. Рябова та інші, принципи соціальної роботи поділяють на три основні групи: соціально-політичні, організаційні та психолого-педагогічні.

Формулювання принципів є не лише теоретичною вимогою, а й практичним дороговказом для фахівців соціальної сфери, адже саме вони визначають логіку дій фахівця, структуру його взаємодії з клієнтами, методи роботи та підходи до розв'язання проблем. Як підкреслюють теоретики та практики соціальної роботи, принципи соціальної роботи мають системний характер і забезпечують цілісність усієї професійної діяльності, від планування соціальних програм до безпосередньої допомоги клієнту.

У практичному вимірі дотримання принципів гарантує, що соціальна робота залишається раціональною, ефективною та соціально справедливою діяльністю, орієнтованою на реальні потреби людей, а не на формальні показники. Принципи узгоджують взаємодію між різними рівнями соціальної системи – державним, інституційним, громадським і особистісним, забезпечуючи баланс між нормативністю та гнучкістю, науковістю та гуманізмом, індивідуальним підходом і суспільною відповідальністю.

Як і мета професійної підготовки, принципи також визначаються змістом і спрямованістю діяльності майбутніх фахівців соціальної сфери, зокрема, тими викликами, які стоять перед ними в умовах суспільних трансформацій і війни. Вони задають методологічну рамку освітнього процесу, забезпечують його гуманістичний, діяльнісний та інтеграційний характер.

Так, Т. Спіріна виділяє принципи гуманізації, гуманітаризації, демократизації, безперервності, інтеграції та індивідуалізації освітнього процесу, що створюють сприятливе середовище для розвитку професійної компетентності [5, с. 148–149]; на думку С. Чернети, професійна підготовка соціальних працівників має ґрунтуватися на принципах гнучкості та варіативності освітніх програм, поєднання теоретичних і практичних знань, міжпредметних зв'язків, послідовності й наступності навчання, індивідуалізації та спеціалізації [7, с. 102]; Д. Великжаніна виокремлює принципи науковості, систематичності та послідовності, гуманізації й

індивідуалізації навчання, доступності, зв'язку освіти з практикою, єдності освітніх функцій, проблемності, партнерства, активності, креативності та варіативності [3, с. 26].

Аналіз міжнародного досвіду підготовки фахівців соціальної сфери [7, с. 91–92] засвідчує пріоритет таких принципів, як гуманізм, автономність, загальнодоступність, демократизм, свобода і плюралізм, безперервність і наступність, фундаментальність освіти, інтеграція теорії та практики, універсальність та альтернативність освітніх програм.

Узагальнюючи підходи різних авторів, можна стверджувати, що принципи професійної підготовки фахівців соціальної сфери утворюють цілісну систему методологічних орієнтирів, що забезпечують формування компетентного, гуманного, креативного та соціально відповідального фахівця, здатного діяти в умовах сучасних соціальних викликів і підтримувати найуразливіші категорії населення. У контексті роботи з ветеранами війни та членами їх сімей принципи професійної підготовки фахівців соціальної сфери доцільно розподілити на 3 групи.

I група принципів – (ціннісно-зоорієнтовані принципи професійної підготовки): *гуманізації* (визнає унікальність і цінність кожної людини, акцентує на увазі до її потреб і переживань); *поваги до гідності особистості* (вимагає етичного ставлення до ветеранів війни та членів їх сімей, незалежно від їхніх психоемоційних станів чи життєвих обставин); *колегіальності та партнерства* (передбачає рівноправну взаємодію всіх учасників освітнього й професійного процесу, включно з представниками ветеранських спільнот); *патріотизму* (формує почуття відповідальності перед суспільством і тими, хто захищав його свободу); *духовно-моральної орієнтації* (розвиває здатність до морального вибору, співчуття, чесності, внутрішньої стійкості майбутніх фахівців соціальної сфери); *культурної чутливості* (ураховує різноманітність культурних, етнічних, регіональних відмінностей, що впливають на переживання війни та процеси адаптації); *цінності сімейних зв'язків* (підкреслює роль сім'ї як джерела підтримки та ресурсу відновлення для ветеранів війни, орієнтує фахівця на роботу не лише з індивідом, але й з сімейним оточенням).

II група принципів (змістово-процесуальні принципи професійної підготовки): *системності* (передбачає комплексне, цілісне поєднання теорії, практики, методик і дослідницької діяльності); *міждисциплінарності* (забезпечує інтеграцію знань із суміжних галузей – психології, педагогіки, права, медицини, соціальної політики для чіткого розуміння багатовимірної природи проблем ветеранів війни); *практико-орієнтованості* (націлює професійну підготовку на формування професійних умінь і компетентностей через залучення здобувачів у реальні ситуації соціальної роботи, стажування, тренінги, волонтерську діяльність); *індивідуалізації траєкторії навчання* (передбачає врахування особистого досвіду, професійних інтересів і здібностей здобувача освіти, надання можливості обирати освітні компоненти, форми практики, тематику досліджень тощо); *рефлексивності* (спрямовує майбутніх фахівців на осмислення власної діяльності, переосмислення професійних дій і мотивів, виявлення сильних і слабких сторін з метою самовдосконалення).

III група принципів (інноваційно-практичні принципи професійної підготовки): *гнучкості* (забезпечує оперативне реагування на зміну умов, потреб цільових груп і викликів сучасного суспільства, адаптацію змісту й методів навчання); *міжвідомчого партнерства* (передбачає тісну співпрацю з державними структурами, громадськими організаціями, ветеранськими спільнотами, соціально-реабілітаційними установами); *дуальності освіти* (спрямовує на поєднання теоретичного навчання з практичною діяльністю у формі стажувань, волонтерства, супервізій); *цифровізації* (віддзеркалює використання сучасних цифрових технологій у навчальному процесі, доступ до онлайн-ресурсів, платформ, віртуальних симуляцій); *акредитаційної прозорості* (передбачає чіткість, зрозумілість і відкритість критеріїв і процедур оцінювання якості підготовки); *безперервного професійного розвитку* (орієнтує майбутніх фахівців на постійне оновлення знань, освоєння нових підходів, методик і технологій соціальної роботи); *професійної безпеки* (гарантує створення умов, що забезпечують психологічний і фізичний захист фахівця соціальної сфери); *орієнтації на результат роботи* (підкреслює необхідність фокусування на реальних змінах у житті ветеранів війни та членів їх сімей).

Ураховуючи потреби воєнного часу та специфіку роботи з ветеранами війни, ці принципи формують вектор розвитку майбутніх фахівців, орієнтуючи їх на повагу до гідності особистості, культурну чутливість, професійну відповідальність, здатність до рефлексії та безперервного професійного самовдосконалення.

Отже, здійснений аналіз дає змогу стверджувати, що принципи реалізації системи професійної підготовки фахівців соціальної сфери до роботи з ветеранами війни та членами їх сімей ґрунтуються на глибоких історико-філософських, педагогічних та соціальних засадах, що еволюціонували від античних уявлень про діалогічність і моральність освіти до сучасних концепцій гуманізації, інтеграції теорії й практики, інклюзивності та міждисциплінарності. Запропоноване авторське групування принципів професійної підготовки фахівців соціальної сфери – ціннісно зорієнтованих, змістово-процесуальних та інноваційно-практичних – відображає логіку побудови сучасної професійної освіти, здатної відповісти на складні виклики, зумовлені наслідками війни та зростанням потреб ветеранів війни та членів їх сімей.

Виокремлені групи принципів не розглядаються нами як універсальна аксіома, обов'язкова для всіх моделей професійної підготовки фахівців соціальної сфери. Однак саме в межах нашого переміщеного

закладу освіти вони виступають оптимальною методологічною конструкцією, яка враховує як специфіку організації освітнього процесу в умовах релокації, так і потребу в інноваційних, гнучких та соціально чутливих підходах до підготовки фахівців соціальної сфери, що працюватимуть із ветеранами війни та членами їх сімей.

Подальші наукові пошуки можуть бути зосереджені на уточненні та обґрунтуванні організаційно-педагогічних умов професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери в аспекті роботи з ветеранами війни та членами їх сімей в умовах сьогодення.

Використана література:

1. Авшенюк Н. М. Періодизація розвитку транснаціональної вищої освіти у розвинених англомовних країнах у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія : Педагогіка та психологія*. 2017. Вип. 2. С. 15–19.
2. Антонова О. Є. З історії виникнення і становлення вищої освіти в Європі. *Теорія і практика професійної підготовки фахівців у контексті загальноєвропейських інтеграційних процесів* : зб. наук. праць. Житомир : ФОП Левковець, 2016. С. 309–315.
3. Великжаніна Д. В. Модель професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до формування життєвої компетентності підлітків у закладах загальної середньої освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2019. № 15. Т. 2. С. 23–31. DOI :<https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-15-2-4>
4. Савельчук І. Б. Теоретичні та методичні засади підготовки соціальних працівників до професійної діяльності в умовах інноваційного освітнього середовища університету : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Житомир, 2020. 565 с.
5. Спіріна Т. П., Піхур Г. А. Підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи з ВІЛ-інфікованими людьми. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2018. № 8. С. 136–142.
6. Товстуха О. М. Передумови та перспективи впровадження європейських цінностей у навчально-виховний процес закладів вищої освіти України. *Науковий часопис національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки : реалії та перспективи*. 2022. Т. 2. С. 152–157. DOI : <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.spec.2.29>
7. Чернета С. Ю. Теорія та практика підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг : дис. на здобуття наук. ступ. доктора пед. наук за спеціальностями : 13.00.05. Полтава, 2023. 546 с.

References:

1. Avsheniuk N. M. (2017). Periodyzatsiia rozvytku transnatsionalnoi vyshchoi osvity u rozvynenykh anhlomovnykh krainakh u druhi polovyni XX – na pochatku XXI st. [Periodization of the development of transnational higher education in developed English-speaking countries in the second half of the 20th – early 21st century]. *Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu. Serii : Pedahohika ta psykhohohiia*. № 2. S. 15–19 [in Ukrainian].
2. Antonova O. Ye. (2016). Z istorii vynykennia i stanovlennia vyshchoi osvity v Yevropi [From the history of the emergence and development of higher education in Europe]. *Teoriia i praktyka profesiinoi pidhotovky fakhivtsiv u konteksti zahalnoievropeyskykh intehtratsiinykh protsesiv*. S. 309–315 [in Ukrainian].
3. Velykzhanina D. V. (2019). Model profesiinoi pidhotovky maibutnikh sotsialnykh pedahohiv do formuvannia zhyttievoi kompetentnosti pidlitkiv u zakladakh zahalnoi serednoi osvity [A model of professional training of future social educators for forming adolescents' life competence in general secondary education institutions]. *Innovatsiina pedahohika*. № 15(2). S. 23–31. DOI :<https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-15-2-4> [in Ukrainian].
4. Savelchuk I. V. (2020). Teoretychni ta metodychni zasady pidhotovky sotsialnykh pratsivnykiv do profesiinoi diialnosti v umovakh innovatsiinoho osvitnoho seredovyschcha universytetu [Theoretical and methodological foundations of preparing social workers for professional activity in an innovative educational environment of the university] : dys.d-ra ped.nauk : 13.00.04. Zhytomyr. 565 s. [in Ukrainian].
5. Spirina T. P., & Pikhur H. A. (2018). Pidhotovka maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv do roboty z VIL-infikovanymy liudmy [Preparing future social workers to work with HIV-infected people]. *Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka*. № (8). S. 136–142 [in Ukrainian].
6. Tovstukha O. M. (2022). Peredumovy ta perspektyvy vprovadzhennia yevropeyskykh tsinnosteiu u navchalno-vykhovnyi protses zakladiv vyshchoi osvity Ukrainy [Preconditions and prospects for the implementation of European values in the educational process of higher education institutions in Ukraine]. *Naukovyi chasopys natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Serii 5. Pedahohichni nauky : realii ta perspektyvy*. № 2. S. 152–157. DOI :<https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.spec.2.29> [in Ukrainian].
7. Cherneta S. Yu. (2023). Teoriia ta praktyka pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv iz sotsialnoi roboty do nadannia sotsialnykh posluh [Theory and practice of preparing future social work specialists for providing social services] : dys.d-ra ped.nauk : 13.00.05. Poltava. 546 s. [in Ukrainian].

O. Tovstukha. Principles of Implementing the System of Professional Training for Social Sector Specialists to Work with War Veterans and Their Families

The article is devoted to the scientific justification of the principles for implementing a system of professional training for social sector specialists who work with war veterans and their families. It emphasizes that any professional activity, including educational practice, requires clear methodological guidelines that ensure the coherence, logical structure, and integrity of learning processes. The study traces the deep historical and philosophical origins of educational principles – from ancient ideas of dialogicity, moral upbringing, and the unity of theory and practice, to the humanistic, research-oriented, inclusive, and interdisciplinary approaches of the Renaissance, Enlightenment, and modern educational paradigms. These conceptual foundations have shaped contemporary principles of social work and the professional preparation of social specialists.

The article analyzes the views of leading Ukrainian scholars on the classification of principles of professional training and, based on this analysis, proposes the author's system of principles grouped into three blocks: value-oriented, content-process, and innovation-practice principles. Their essence, functions, and significance for shaping the professional readiness of future social specialists to work with war veterans and their families are revealed.

It is emphasized that the proposed groups of principles are not a universal model for all educational systems; however, within a relocated higher education institution they serve as an optimal methodological framework that reflects the realities of educational adaptation during relocation and the specific challenges of social work with veterans. The article concludes with the necessity of further scientific research aimed at refining and substantiating the organizational and pedagogical conditions for effective professional training of social sector specialists who will support war veterans and their families.

Key words: professional training, educational principles, social sector, war veterans, families of veterans, training system, methodological foundations.

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.12.2025

Дата публікації: 31.12.2025